

[B] **NEDERLANDSE SCHRIJVERS EN RELIGIE 1960-2010.
NIEUWE OPSTELLEN VAN JAAP GOEDEGEBUURE**

In *Nederlandse literatuur 1960-1988* (1989) heeft de bekende en zeer productieve criticus-hoogleraar Jaap Goedegebuure al enkele van zijn opstellen gebundeld. In *Nederlandse schrijvers en religie 1960-2010* overspant hij gedeeltelijk dezelfde periode, maar nu uitgebreid tot vandaag en thematisch beperkt tot auteurs die de literaire vertegenwoordigers zijn van wat “het huidige religieuze reveil” wordt genoemd.

In zijn inleiding tot de bundel legt Goedegebuure verantwoording af van zijn keuze. Hij brengt geen volledig overzicht van wat zich de afgelopen halve eeuw aan christelijke literatuur aandiende, maar schetst een ontwikkeling: hoe God wel dood werd verklaard door Nietzsche maar maatschappelijk weer zeer zichtbaar is geworden en hoe dat juist kan in een periode die tegelijk wordt gemarkeerd door een duidelijke ontkerkelijking. In een heldere analyse laat Goedegebuure zien dat “religieus bevlogen schrijvers” geen behoefte meer hebben aan “de bescherming die een zuil hun zou kunnen bieden” en dus ook de hele infrastructuur van zuilgebonden tijdschriften, krantenrubrieken en dergelijke kunnen missen. De inbedding in zuilen heeft in de huidige socio-politieke context plaatsgemaakt voor een individuele beleving van het geloof. Volgens Goedegebuure hebben de literaire vertegenwoordigers van “het huidige religieuze reveil” nu een “individueel profiel” en moeten ze beoordeeld worden op hun houding tegenover de moderniteit, “waarvan de ontkerstening een in het oog springend aspect is”.

In het panorama van de Nederlandse literatuur – het begrip “Nederlandse literatuur” is hier “beperkt” te begrijpen als “literatuur in Nederland” – heeft deze ontwikkeling duidelijke sporen nagelaten. In 1997 gaf de keuze van het Boekenweekthema Mijn God aanleiding tot enkele opvallende antireligieuze schotschriften. Daar waren al atheïstische geschriften aan voorafgegaan en die zijn ook vandaag nog aan de orde, getuige het pamflet *Bemінде gelovigen. Atheïstisch sermoen* (2008) van Anne Provoost – overigens de enige Vlaamse schrijfster die in dit boek wordt genoemd. Dat er sprake was van een duidelijke polarisering rond deze geloofskwestie werd duidelijk in de zomer van 1982. Toen verscheen *Over God*, een

boek waarin zeven auteurs een getuigenis aflegden over hun visie op God en geloof. Goedegebuure noemt dit “om meer dan één reden een publicatie van literairhistorisch belang”. De meeste auteurs behoorden tot de groep van *De Revisor*; alleen Willem Jan Otten, een vaste medewerker aan het blad, ontbrak, wat inderdaad in het licht van zijn latere bekering tot het katholicisme ironisch mag heten. Maar de publicatie, die er kwam op voorstel van Oek de Jong en Frans Kellendonk, werd wel degelijk als een groepsmanifestatie ervaren. Voor Goedegebuure markeert ze ook een omslag: was het eerder niet bon ton zich te manifesteren als religieus gericht schrijver (de bekering van Reve werd aanvankelijk dan ook niet *au sérieux* genomen), dan werd religie vanaf de jaren 1980 wél gezien als “een serieus te nemen onderwerp”. Bij sommigen, zoals Mulisch met *De ontdekking van de hemel* (1992) duurde dat al wat langer, maar tegen die tijd was het niet meer ongewoon dat schrijvers in hun werk hun houding bepaalden tot religie en spiritualiteit.

Dit inleidende essay is helder maar vrij kort en geeft dan ook slechts een summier commentaar bij de geschetste ontwikkeling. Ook het nawoord, waarin Goedegebuure zijn persoonlijke fascinatie door het onderwerp toelicht, voegt daar niets meer aan toe. Het boek heeft dan ook een ietwat voorlopig of tentatief karakter: de auteurs die in de essays aan bod komen, vormen slechts een selectie “uit een geheel dat vele malen groter is en dus had kunnen leiden tot een veel omvangrijker studie”, noteert Goedegebuure zelf en hij wijst ook zelf op het ontbreken van de meeste belijdend-protestantse schrijvers. Slechts één hoofdstukje, ‘Reformatoerisch intermezzo’, handelt over “protestanten en hun poëzie”.

De meeste aandacht gaat naar de “grote prozaïsten”. In een aparte afdeling en in afzonderlijke opstellen komen eerst zij aan bod die een bekeringsgeschiedenis hebben: de flamboyante, toonaangevende Reve, Frans Kellendonk, Willem Jan Otten en Désanne van Brederode. In deze eerste afdeling over katholieke schrijvers is er echter ook plaats voor enkele kleinere stukjes over zeer diverse auteurs. In een tweede grote afdeling staan Andreas Burnier en Oek de Jong centraal (‘Op zoek naar verlichting’) en in een derde groep worden de ‘Mystieke projecten’ van C.O. Jellema, Hans Faverey en Kees Ouwens voorgesteld,

Gerard Reve, Foto Vincent Mentzel.

de laatstgenoemde via een zeer diepgaande analyse van één gedicht. In deze derde afdeling, die wél geheel aan poëzie is gewijd, heeft ook Maria van Daalen een plaats gekregen.

Jaap Goedegebuure aarzelt hierbij niet zijn persoonlijke voorkeuren te laten blijken: van Andreas Burnier is hij geen voorstander (zij is naar zijn smaak “te moraliserend”) en Ouwens is voor hem “de merkwaardigste, bevreemdendste, maar ook intrigerendste dichter van de late twintigste eeuw, niet alleen in Nederland maar ook ver daarbuiten”.

Deze essays vormen een aanzet van wat een breder stuk literatuurgeschiedenis had kunnen worden en misschien ooit nog zal worden. Hoogtepunten in het geheel vormen de uitgebreide en diepgravende bijdragen over Frans Kellendonk en Hans Faverey. In het zeer lange stuk over Kellendonk besteedt Goedegebuure aandacht aan de gepolariseerde receptie, die typerend kan worden genoemd voor de “koudwatervrees waarmee intellectueel Nederland behept is als het om religie gaat”. In de hele polemiek rond *Mystiek lichaam* (1986) bleek er “betrekkelijk weinig” aandacht te zijn voor “het verband tussen

Kellendonks cultuurkritiek en zijn opvattingen inzake de godsdienst”. Goedegebuure betreft bij deze zeer indringende analyse ook het hele werk van Kellendonk en de Bijbelse achtergrond ervan. Zijn grondige vertrouwdheid met de Bijbelverhalen, die eerder al bleek in boeken *De Schrift herschreven* en *De veelervige rok*, commentaren op Bijbelgedeelten die hij las “vanuit de marge van de seculiere literatuur die op die Bijbel was geënt” (volgens de epiloog, p. 185), vormen hierbij een even vaak verrassende als verhelderende leidraad.

De bundel als geheel wijst alvast op het belang van de invalshoek en doet verlangen naar een groter overzichtswerk, waarin ook breder kan worden ingegaan op de historische en politiek-maatschappelijke omstandigheden van deze nieuwe behoefte aan God en geloof.

ANNE MARIE MUSSCHOOT

JAAP GOEDEGEBUURE, *Nederlandse schrijvers en religie 1960-2010*, Vantilt, Nijmegen, 2010, 207 p.